

INFORME DE RAMÓN PIÑEIRO Á REAL ACADEMIA GALEGA

Edición e comentarios de Antón Santamarina Fernández

En febreiro de 1962 envía Ramón Piñeiro á Real Academia Galega o texto que a seguir editamos e comentamos en notas a pé de páxina¹

1 Había 3 meses que fora elixido membro dunha Comisión que a Academia nomeara para redactar unha Gramática xunto con M. Rabanal e A. Moralejo; Piñeiro substituíra nesta Comisión ó falecido A. Iglesia Alvaríño; hai unha carta do 1 de Nadal de 1961 agradecendo o nomeamento. Pero o desencadeante do documento xa é anterior ó nomeamento de Piñeiro como membro desta Comisión. Nunha carta a Carballo (19-IV-61 en *Cadernos Ramón Piñeiro*, 5, 2008), sobre non sabemos qué asunto, pero probablemente lingüístico, dille: “Non sei si irás o domingo á Cruña. Si non foras convíña que non te esquezases de enviar a tua delegación, pois compre asegurar que haxa o número necesario de votos. Niste caso poden darse bastantes abstencións. Si vas, os outros dous académicos de Lugo [seguramente Vázquez Seijas e Vázquez Saco] ben podían delegar en ti”. En calquera caso o asunto do “corpus planning” que se debatía naqueles momentos na Academia preocupábo, como se ve nestoutra carta a Carballo (12-VI-61): “O da Academia semella que evoluciona bastante ben, porque, según me dixeron, o Carré desistirá si nono respaldan os académicos da Cruña, e estes, polo visto, xa lle fixeron saber que nono respaldan, coa única esceición de Banet”. Noutra carta a Carballo (14-XII-61) dá datos máis precisos sobre a motivación do documento, pois considera que a Carré e seguramente a outros Académicos non se lle pode facer desistir da súa pretensión con votos senón con argumentos; e a pretensión deles era facer unha prematura Gramática Académica: “Hai aínda poucos días que recibín o oficio da Academia comunicándome a desinación. Nin tempo tiven de falar cos outros membros da Comisión [da Gramática, supoñemos que a “máis ampla”: Filgueira, Bouza, Taibo e Carballo Calero]. Como eu non son un gramático, máis ben asumirei o papel de estimular ós que o son e facerlles algunhas suxerencias nadas do meu coñecemento da língoa. Outra cousa non podo facer”. Na carta 14 a Pensado (4-II-62 en *Cadernos Ramón Piñeiro* 12, 2009) hai xa un esbozo do documento: “¶Cavilei bastante no problema que a Academia nos plantexou. Reconozo a necesidade da Gramática. Reconozo tamén a súa urxencia. Trátase dun problema que compre acometer. Mais será ben acometelo co máis grande realismo. Por eso me parece que antes de elaborar a súa Gramática a Academia debería dar un paso previo: promover o estudo de algúns problemas fundamentais da nosa realidade idiomática viva. Podía por exemplo convocar un concurso con premios importantes sobre estes dous temas: determinación das zonas características dialectais do galego; estudo e ordenación do noso verbo. [...] Ises traballos serían unha base ouxetiva para a determinación da Gramática, coidando, iso sí, de manexar os datos con moito tino no intre de preferir as formas que se han de consagrar “oficialmente”. Nise orde de cousas son moi asidasas as catro recomendacións que ti fas e haberá que as ter ben en conta. Un excesivo esquematismo sistemático alonxaríanos demasiado da realidade viva, da que en definitiva, tremos que partir. ¶Pensei que a Academia debería patrocinar estes estudos como base da súa elaboración gramatical porque eso daríalle máis fundamento e máis garantía. De non ser así forzosamente tería que se apoiar nos coñecementos empíricos que da nosa realidade idiomática temos os pouquiños que nos preocupamos do problema. Quizais poida parecer que abondaría co estudo dialeitolóxico sin necesidade de facer un estudo especial do verbo galego. Con todo eu coído que iste estudo é necesario, que é extraordinariamente entrambilicado. Continuamente te atopas cunha pluralidade de formas que non hai máis remedio que considerar. Por exemplo eu teño rexistradas estas cinco do verbo *fac*: *fac*er *faquer* *faser* *faer* *fer*. Todas cinco están vivas e teñen plena vixencia. O mesmo che podería dicir de formas tales como *sea* *seia* *sexa* *seña*; ou *salgo* *salio* *sallo*; *sepa* *sepia* *seipa* *saiba*; *fostes* *fóstedes* *fóchedes* *fúchedes*; *déinolos* *diinolos* *dóinolos*; *cheguei* *chequeim* *chequín* etc. Unha investigación e ordenación de toda esta riqueza de formas verbais sería moi comenente como documento básico na escolla das formas que deberían converterse en académicas. ¿Non che parece?”. Na Carta 15 a Pensado (26-II-62) anúnciálle que xa lle mandou á Academia o “informe aconsellándolles que procedan con orde e sistema”, e envíalle copia del; dille: “As primeiras novas que me chegaron da Academia indican que o informe fíxolles certa impresión”. O documento (que é o que transcribimos) ten opinións moi asidasas sobre o problema, pero con todo trata de asegurarse o beneplácito de persoas con autoridade; na carta seguinte a Pensado (23-V-62) escribe: “Recibín a túa carta e moito me alegrou que o informe enviado por min á Academia merecesca a túa aprobación. Isto dame unha gran tranquilidade”. E no mesmo sentido vai outra carta, neste caso a Carballo (1-VI-62), onde acusa recibio dos comentarios que Carballo verteu sobre o documento de Piñeiro: “Recibín a tua carta e maila copia do teu dictame sobor do informe que eu lles enviara. A min xa me dixera o presidente, dias despois de telo recibido, que iban facer copias e enviárvolas a todos os membros da comisión [Filgueira, Bouza, Taibo e Carballo Calero]. Por esa razón desistín de cha enviar eu mesmo, como pensaba facer, inda que xa tiña trocado impresións contigo sobre o problema. A copia que fixera para che mandar a ti decidín enviárla ó Pensado, porque xa tiñamos falado tamén do problema, e ademáis porque, sendo il a meirande autoridade romanística con que contamos hoxe os galegos (a menos que queiramos facer moito fínepá na galeguidade de Menéndez Pidal, que non é prudente), prá miña tranquilidade íntima era moi importante saber a súa opinión, que resultou ser confirmativa. Entre outras cousas, di: “Estoy enteramente de acuerdo con tu visión certera y exacta”. Iste respaldo dame bastante tranquilidade. E polo que leo no teu dictame vexo que no tocante ó labor inmediato tamén coincides. Polo menos servirá pra que a Academia tome plena conciencia do problema e das súas dificultás. Refírome, naturalmente, á Academia como conxunto e non a uns cantos académicos, entre eles ti, Filgueira, etc., que tedes máis crara conciencia que eu e que xa vos ocupástedes do problema nos tempos do Seminario de Estudos Galegos”. (Deducimos que Carballo apoia a estratexia de Piñeiro no procedemento pero que puxo algún reparo ós principios).

A NOSA SITUACIÓN LINGÜÍSTICA

Dende o punto de vista idiomático, Galicia non acadou aínda a súa unidade. Non existe o “galego común”. Certamente que en toda Galicia se falou e se fala galego, pro ise galego varía notoriamente dunhas zonas a outras. Problema que totalas línguas tiveron, mais que o puideron superar gracias ó influxo de dúas poderosas forzas de unificación que o galego non chegou a ter: a consagración oficial da modalidade falada na zona da capital política i a fixación literaria da língoa culta. Galicia non tivo unha capital política que convertise en língoa oficial o seu galego, nin tivo un desenrolo literario que acadase a unificación i a fixación do galego como língoa de cultura. Carente de oficialidade política e carente de cultivo literario, o galego quedou abandonado, ó longo dun milenio, á libre acción de totalas forzas diferenciadoras. Forzas que tamén aítúan nas demáis línguas vivas –pois de seu sempre tenden á evolución dialeital–, mais que están enérxicamente contrarrestadas pola acción unificadora da fixación oficial e da fixación literaria. A vida das línguas é un contínuo equilibrio entre esas dúas forzas: diversificación e unificación. No galego nunca chegamos a tal equilibrio. Aituu sempre unicamente a forza espontánea da diversificación. E aituu dende o nacemento do galego deica os nosos días, sin atrancos de ningunha cras. O resultado é ise complexo mosaico lingüístico, tan entrambilicado de diferencias fonéticas, morfolóxicas e léxicas, que nos caracteriza. Non existe o *galego*; existen *varios galegos*. A evolución de cada un deles produciuse de maneira ceibe e autónoma, sin ningunha presión interna nin esterna cara formas de vixencia común. Quedou preso na súa primaria estruturación dialeital que se foi acentuando ó longo do tempo².

Temos, por unha banda, diferencias de léxico, multiplicidade de nomes para unha cousa. Isto, de primeiras, pode semellar riqueza, mais pra que a for verdadeiramente necesitábase que tal abundancia pertencese ó uso común. E non hai tal cousa. Cada unha das formas ten un dominio xeográfico propio. Tomemos, por exemplo, o verbo castelán “jadar”³ e axiña nos asombraremos de que en galego haxa nada menos que **dez** verbos pra espresar o seu significado (en Láncara *alasar*, no Caurel *alcadar*, en Lugo *arquexar*, en Silleda *afolsear*, en Muros *escorexar*, en Tebra *estafar*, en Quiroga *folguexar*, en Cambados *inar*, en Pontedeume *iñar*, noutras partes –abonado por Carré– *tresfolgar*). Son si, dez verbos distintos co mesmo significado, pro cada un deles vive nun couto espacial privativo⁴.

2 Habería que matizar estas palabras de Piñeiro, pois o galego, de Ribadeo a Tui, ten infinidade de innovacións compartidas; o que demostra que ademais da forza disgregadora a que se refire hai unha forza integradora que está garantida porque hai unhas redes sociais que xeneralizan os cambios. Hai, certamente, variedades dialectais pero só hai un galego. Proba ben sinxela: cando Anibal Otero polos anos 30 fixo para o ALPI a pregunta “Qué falan aquí?” a resposta foi sempre “galego” e non “lalinés”, “naviego”, “mindoniense”, etc. Nin sequera “chapurrao” como contestaron os informantes asturianos na súa maioría. Que haxa esta unanimidade nas contestacións quere dicir que dentro das fronteiras do galego houbo unha grande capilaridade que permitiu a socialización das innovacións importantes (que afectaban o sistema) aínda que quedasen algúns fenómenos illados e de escaso rendemento (como os nomes da planta ‘dixital’, a ‘llovizna’ ou a ‘corda de atar o carro cargado’) sen xeneralizar á totalidade do grupo. É curiosa esta exaxeración de Piñeiro porque noutros escritos defende unha postura máis matizada (senón contraria) pois ó falar de “prexuízos lingüísticos” que tollen o desenvolvemento dunha lingua culta galega supradialectal considera vítimas dun prexuízo, ou sexa dunha visión errada, ós que non lle ven viabilidade a un “galego común” polo feito de estar fragmentado en dialectos.

3 Sobre este asunto fixera 3 anos antes (1958) Isidoro Millán un traballo onomasiolóxico inserido na *Homaxe a Ramón Otero Pedrayo*: “Lexicografía y etimología gallega. *inar* ‘jadar’”.

Non conviven, non circulan nun caudal léxico de uso común a toda Galicia. O mesmo ocorre con centos e centos de exemplos que se poderían poñer: o “orzuelo” ten, que eu seipa, **nove** nomes en galego (*orizó, tiricó, tirizol, tirizollo, torizó, tormelo, toromelo, turumelo*⁵); a ‘corda para atar o carro cargado’ **seis** (*adibal, liame, sedeño, tereixa, trelo, treixa*); o ‘talo da col’ **nove** (*cóbedo*⁶, *coeiro, coio, colas*⁷, *couceiro, cobelleiro, chanteiro, toco, troxo*); a “salamandra” **oito** (*píntiga, sabandixa, sacabeira, sacarrancha, salamanca, saramaganta, pintárraga, pinchorra*); a “llovizna” **dezaseis** (*barruzada, borraxeira, chuvia, froallo, lapíñeira, marmalla, marmaña, mocalleira, mocallo, patañeira, pulpizo*⁸, *poalleira, poallo, zarzalleira, zarzañeira, zarzo*); o ‘copo de neve’ **trece** (*falopa, farrapo, falampo, felepa, felerpo, ferrepa, foleca, folepa, folerpa, follaca, pifarro, zalopa, zarrapico*); o verbo ‘podar’ **seis** (*cepar, cernar, chapodar, demoucar, fradar, repolar*); etc., etc. Poderíase seguir cos exemplos indefinidamente⁹. Non é preciso. En cambio compre insistir en que, hoxe por hoxe, tal superabundancia non equivale a riqueza. Somentes denuncia a fragmentación xeográfica do galego. Fragmentación que se debe a dúas causas: a polixénese da nosa língoa i a falta de homoxeneidade na evolución fonética de cada unha das suas modalidades. Houbo, de certo, diversos focos de formación do galego que lle impuñeron diferenzas orixinarias (si o “panal” do mel se chama nunhas partes de Galicia *entena*, noutras *trebo* e noutras *favo*; ou si o “divieso” se chama nunhas partes *carbunca*, noutras *bieita*, noutras *leixenzo*, noutras

4 Probablemente habería que retirar o verbo *alcadar* que é o mesmo que *acadar* ‘alcanzar’ e pode convivir con outras formas; na fala de quen isto escribe dise *alasar* pero tamén *acadar alento* (unicamente en frases negativas); e tamén (en frases idénticas) *avangar alento*: *alabama = non acadaba alento = non avangaba alento*. Con todo non descartamos que *alcadar alento* (“jadar”) puidese desembocar por elipse en *alcadar* (“jadar”).

5 *Tiricó* supoñemos que está por un erro de información porque non o rexistramos en ningún repertorio léxico; *toromelo* e variantes son, ademais de ‘tirizó, ‘vulto, inflamación’; en realidade poderíamos dicir que un *tirizó* é un hipónimo de *toromelo* (co cal, polo menos en certas zonas, non hai sinonimia).

6 Nos repertorios léxicos *cobado*.

7 A forma está recollida por Pereda, de onde pasou ó *Apéndice* do DEGC; pero supomos que é unha mala lectura por *coias*.

8 Nos repertorios léxicos o *pulpizo* figura principalmente como ‘varreduras’.

9 “Indefinidamente” e “centos e centos de exemplos” é unha hipérbole. En realidade a maioría dos campos semánticos nos que se dá esta riqueza onomasiolóxica pertence a nomenclaturas (nomes de plantas, nomes de peixes; nomes de trebellos e utensilios de labranza, por exemplo); se os medimos por un criterio de frecuencias moi poucos pertencen ó vocabulario fundamental da lingua (para entendérmolos, ás 3000 palabras básicas, que son compartidas na inmensa maioría por tódolos galegos). Por outra parte, non tódolos exemplos que dá Piñeiro son igualmente válidos porque non son sinónimos xeográficos, de feito, poden convivir varias daquelas palabras nun mesmo punto; por ex. na última serie (*podar*) case cada unha das palabras corresponde a un concepto diferente (aínda que en todas elas está a idea de ‘cortar unha parte dunha árbore’), porque (polo menos na Fonsagrada) non é o mesmo *cernar* (na Fonsagrada *acernar*) que *fradar* ou *espolar* (na Fonsagrada tamén *espodar*) e así case tódalas outras pois *cernar* é ‘cortar polo pé, sen raer de todo, para que morra a árbore’, *fradar* é ‘cortar o toro dunha árbore totalmente a certa altura para que bote gallos novos’, *espolar* pode dicirse dun carballo pero non dunha pereira (esta *pódase*). E para máis abundamento, cando nos referimos a un segmento da realidade que é un *continuum* (como é o da “llovizna”, é dicir, cando non son realidades discretas como pode ser un *adital* ou un *trebo*) as cousas resultan máis complicadas aínda porque a ‘choiva miúda’ pode ser ‘densa’ ou ‘fina’, ‘fria’ ou ‘quente’, ‘vir’ con aire’ ou ‘caer mansa’, ser ‘cega’ ou ‘transparente’ e aínda máis. (Na fala local de quen isto escribe ísanse polo menos as seguintes formas que, se nalgúns casos son sinónimas, sempre serían merecedoras dunha etiqueta con indicacións pragmáticas de existiro ou estilo: *babuxa, babuxada, barrallo, barrallada, barruzo, barruzada, orballo, orballeda, orballeira*. Dise nos libros de semántica que os esquimós teñen moitas palabras para a ‘neve’ (é unha historia que se repite nos libros desde Boas; chegouse a esaxerar de que tiñan ata cen distincións conceptuais e lingüísticas; hoxe reduciuse ese número a unha ducia de palabras pero non son poucas; as diversas maneiras de como se presenta a neve son moi importantes para os esquimós); tamén se menciona nos tratados de semántica que os criadores da *puzta* húngara teñen moitas palabras para as cores da pelaxe dos cabalos. O medio obrigou ós esquimós e ós húngaros a facer precisións que noutras culturas son inoportunas. En varias ocasións referiuse Piñeiro ó feito de que a lingua é coma unha especie de trama que lle permite ó falante organizar a realidade (“converter o medio en mundo”) e darlle orde ó caos (converter o continuo en discreto); e hai tantas tramas como linguas (porque cada cultura elaborou a súa lingua-trama); a lingua galega é unha destas tramas. Pero é unha teoría (que por outra parte é discutida) que nunca exemplificou Piñeiro con datos lingüísticos; as diferentes denominacións galegas da “llovizna” (xustamente porque en Galicia hai moitos tipos dela) podíanlle ter valido para facer unha tentativa neste sentido (e enfocar o asunto en positivo), en vez de presentar o caso como un problema de hipertrofia léxica no que había que espolar a ramallada que estorbase; se facemos caso da letra o óptimo sería que quedase unha palabra única para ese concepto, e na miña opinión é unha estratexia errada; en tal caso habería que aclarar ben qué significa cada palabra pero nunca renunciar a diferenzas que os nosos atepadosos sentiron necesidade de precisar. Creo, ademais, que os escritores galegos (desde Sarmiento para acá), e igual os lectores, nunca sentiron atafejo ningún por teren palabras de sobra (aínda nos casos de que se tratase de sinónimos xeográficos); máis ben o contrario, por telas de falta.

xarigo etc.¹⁰; ou si o “columpio”¹¹ nunhas partes se chama *trondieira*, noutras *carriola*, noutras *acaneadoiro*, noutras *arroliqueiro*, noutras *randeeira*, noutras *xángole* etc. eso débese a diferencias orixinarias na formación léxica do galego). Esas diferencias de orixen, por falta de presións políticas ou culturás que as arrastrasen cara un caudal común de vixencia pan-galega, mantivéronse pechadas no seu isolamento. Pro non se mantiveron estáticas senón que, á súa vez, evolucionaron¹². Mais como a súa evolución fonética non foi homoxénea, dela derivouse unha nova pluralidade de formas, unhas procedentes da pervivencia das distintas etapas do proceso diacrónico (*caipo* - *queipo*, *canizo* - *cainzo* - *quenzo*, *quenecho* - *guenecho* - *guecho*, *cavianca* - *caivanca* - *queivanca*, *altro*¹³ - *autro* - *outro*, etc.) i outras procedentes da diversidade de solucións (*allar* - *anllar* - *inllar* - *ullar* - *unllar*, *vran* - *vrau* - *vrao* - *verán* - *verao* - *verau*, *bailar* - *beilar* - *beillar*, *coxote* - *conxote* - *cuxote* - *quixiño*, *queira*¹⁴ - *queiroga* - *queiroa* - *queiruga* - *quiroga* - *queirota*, etc. etc.)¹⁵.

Por outra banda, temos o mesmo problema de proliferación de formas nos restantes elementos do idioma. Non se trata somentes de nomes. Ocorre igual cos verbos, cos pronomes, etc. Por exemplo, eu teño rexistradas e localizadas **cinco** formas vixentes do verbo ‘facer’ (*facer*, *faxer*¹⁶, *faguer*, *faer*, *fer*) cada unha coas súas correspondentes particularidades na conjugación; reparemos, por exemplo, o verbo ‘salir’ e moi axiña nos atoparemos con esta pluralidade de formas: *salgo*, *salio*, *sallo*, *saio*, todas elas vixentes; ou co verbo ‘ser’, e atoparémonos con estas: *sea*, *seia*, *sexa*, *seña*; ou co verbo ‘ir’ e teremos: *fostes*, *fóstedes*, *fóchedes*, *fústedes*, *fúchedes*; ou co verbo ‘chegar’ e teremos *cheguei*, *chegueiñ*, *chegueiñ*; ou co verbo ‘saber’ e teremos *sepa*, *sepia*, *seipa*, *saiba*. E si pasamos ós pronomes, velahí tres formas plenamente vixentes: *il-ila*, *il-ela*, *ele-ela*¹⁷; ou ben zonas en que se

-
- 10 Tamén neste caso é dúbido que se trate sempre de sinónimos, pois non tódalas palabras desta serie se refírense propiamente a “divisios”.
- 11 Sobre este asunto publicara Fraguas un artigo en 1947 na RPF (I/2, 1947:463-474) pero a ristra de sinónimos parece vir do *Apéndice* do DEGC. Polas datas en que redacta este documento (14-XII-61) confésalle a Carballo: “Estouche completamente afogado polo *Apéndice* de D. Eladio, que é cousa endiañadamente enredosa. Arrecadamos máis de tres milleiros de voces que non figuran na obra” [noutra carta fala de arredor de 5.000, e en realidade as entradas son 4638 contadas, pero non son poucas porque antes houbo que documentalas en fontes moi variadas e despois organizalas, defínilas en moitos casos, e na maioría delas, controlar os sinónimos que tiña cada unha, se os tiña]. Corominas, que ten moi pouca estima (infundadamente ás máis das veces) polos lexicógrafos galegos, declara que no *Apéndice* do Eladio “[los] datos en la zona lucense suelen proceder de R. Piñeiro, sabio observador” (ver Cor. DCECH sv *cieme*). Pero vindo ó caso da abundancia de sinónimos xeográficos e a súa suposta hai que recordar que o portugués popular da época (aínda que xa tiña unha longa tradición literaria) non tiña problema ningún polo feito de que a nivel popular rexistrase para o *columpio* (como para moitos outros conceptos) dúcias de denominacións, como se ve polo artigo que inspirou o de Fraguas: Karl Jaberg, “Géographie linguistique et expressivisme phonétique: les noms de la balançoire en portugais” (avec une carte), RPF I/1, 1946. Hai que advertir ademais, recunando en argumentos esgrimidos nas dúas notas anteriores, que neste caso tamén hai varios tipos de “columpio” (os de tipo “balanza”, os de tipo “trapecio” etc.) e probablemente segundo o tipo reciben nomes diferentes.
- 12 É tamén curiosa esta xustificación das diferenzas. Parece estar pensando que en Galicia hai “áreas culturais” dentro das cales se xeran e difunden determinadas innovacións. Se houbese tales “áreas” debería de haber, xa non digo “centos e centos de palabras”, senón polo menos unhas pouquiñas que tivesen a mesma área. Creo que os nosos dialectólogos non descubriron aínda este filón de monografías. De feito aínda non hai ningún traballo, que eu controle, que trate de áreas léxicas do galego; e a razón diso é que non hai áreas léxicas, polo menos non se ten falado delas ata agora. Certamente, os galegos sen cultura lingüística non son conscientes tampouco destas áreas; o cal non está en contradición con que un labrador de San Martín de Suarna non perciba que un canteiro de Cuntis fala algo diferente; que os da parroquia veciña falan diferente é un tópic de conversación moi socorrido, e non só entre académicos.
- 13 Esta var. só a trae Cuveiro e dáa como ant.
- 14 Aínda que aparece no *Apéndice* do DEGC como sinónimo de *queiroa* etc., *queira* non ten entrada con este sentido en ningún repertorio léxico nin no ALGa. Pode ser unha mala lectura de *queiró*. Pero non descartamos que *queira* poida rexistrarse nalgún sitio como regresivo de *queiroa*, interpretado falsamente como aumentativo.
- 15 As dúas categorías que establece (por un lado convivencia na actualidade de formas arcaicas e modernas e por outro solucións diverxentes máis ou menos simultáneas) solápanse moito; porque así como *caipo* é “máis antigo” ca *queipo* tamén *anllar* é “máis antigo” que *allar* ou *unllar*; e igual na serie segunda onde as variantes se poderían ordenar tamén cronoloxicamente (*coxote* antes que *cuxote* e así case todas).
- 16 *Faxer* é forma de dúbida existencia; puido ser un idiolectalismo. Nin no ALGa nin no TILG se rexistra caso ningún.
- 17 Esqueceulle a cuarta parella (*el-ela*) que é a máis común e hoxe a normativa.

emprega únicamente a forma *tí*, zonas en que se emprega únicamente a forma *tu* e zonas en que se simultanean as dúas, inda que con certas distincións sintácticas¹⁸. O mesmo acontece cos demais elementos (por exemplo: *sequer*, *siquer*, *siquera*, *xiquer*, *xiquera*).

Si pasamos á formación do plural, de novo batemos coa multiplicidade: *imáns* - *irmaos* - *irmaus* - *irmás*; *mans* - *maos* - *maus* - *mas*; *corazóns* - *corazós* - *corazois*; *amables* - *amabres* - *amábeles* - *amábels* (danse todas no galego escrito), *animales* - *animás* - *animaes* - *animais*¹⁹.

A todo isto hai que engadir –ou *ennadir* ou *ennader*²⁰– a contaminación que exerce o castelán, lesionando e desplazando formas e xeitos enxebres a través do seu monopolio cultural oficial²¹, i a existencia de fenómenos autóctonos como a *geada*, o *seseo*, o *ceceo*²², a pervivencia das nasales de tipo medieval en certas zonas, etc., etc.²³

A resultante de todo isto é, como dixemos inantes, que Galicia está convertida nun mosaico lingüístico moi complexo i entrambificado. Sobre un fondo xa diferenciado pola polixénesis, polos varios focos de formación, situaron sin freio nin contrapeso as forzas espontáneas da diversificación dialectal. Faltou sempre a forza ou corrente unificadora que poidese crear o “galego común”²⁴.

18 O parágrafo é confuso: hai zonas onde non hai máis que *tí* (suxeito e oblicuo coma na terceira persoa) e zonas onde hai *tu* (suxeito) e *tí* (oblicuo), dúas formas, coma na primeira persoa (*eu/min*).

19 Este parágrafo tamén é pouco afortunado porque exemplifica con cousas moi heteroxéneas e pouco acaídas. En varios exemplos o plural é perfectamente regular (singular + -s); a variedade de plurais está na variedade de singulares; por iso o que afirma neste parágrafo só vale para os plurais de *animal* e *corazón*. Ademais, no que toca ás diferentes solucións do sufixo -BILEM a proliferación de formas non ten raíz popular (pois apenas hai resultados populares) senón nas diferentes estratexias por parte de escritores con referencia á adaptación dun cultismo; as diferentes solucións aquí teñen raíz nun prexuízo diferencialista.

20 A “gracia” de piñeiro neste inciso é pouco lograda porque nin *ennadir* nin *ennader* existen no galego moderno popular ou culto (o galego, desde que deixou de ser latín, nunca tivo xeminadas); hai algún *ennader* no galego antigo pero é unha grafía que oculta a verdadeira pronunciación que era *ēader* ou mellor [eNa^hDer], que é o que xustifica o *engader* e *engadir* moderno; ó -n- de IN-ADDERE pásalle o que ó -n- de *engorde*, *engalar*. De feito ningún escritor galego, agás unha vez Neira Vilas (*ennadeu*), usou nunca esas formas.

21 É curioso que despache cunha liña o problema das interferencias co castelán, coma se fose un problema menor, fronte ós outros que enumera, cando o problema máis grave do galego literario era daquela (e aínda en bastante medida hoxe) a dependencia consciente ou inconsciente do castelán. Mesmo o galego popular non é alleo ós castelanismos de luxo; nas listas con que ilustra a abundancia de formas dialectais que ten o galego para un único concepto entran algunhas variantes que son castelanismos: *sabandixa*, *salgo*, *sepa* e probablemente as formas híbridas *seipa* (a usada por Piñeiro neste texto), *septa* e *salio*. quen lea textos dos anos 60 o que máis lle chama a atención son precisamente os “erros” que tiña esta raíz (motivados polo bilingüismo), e non os que procedían da, para Piñeiro, tan problemática escolla entre *poallo/zarzal*, *imán/irmao*, *fostes/fóchedes*. Neste mesmo escrito volve haber outra referencia de pasada a este problema cando fala de que un dos criterios de escolla que se debe ter en conta é “a pureza fonética ou etimolóxica”. Se aplicase este criterio neste mesmo escrito pensaríase dúas veces antes de usar palabras coma estas, que están motivadas por unha fuxida consciente do castelán (cito só palabras do texto editado): *abandoado*, *concencia*, *entranábel*; ou algunhas outras onde o castelán está máis disimulado: “A evolución de cada un diles [dos galegos] produciuse de maneira *ceibe* e autónoma”; “dende o nacemento do galego *deica* os nosos días”; “a unificación poderíase *acadar* por dous camiños; “*calisquera* outro” [“*calisquera*” -plur.- exixiría “outros”]; incluída algunha incongruencia sintáctica como usar un futuro de subxuntivo coordinado cun pretérito imperfecto: “como galego «oficial»– soio acadaría éxito *si se fixer* por vía política, ou seña, *si se convertise* en língoa administrativa”. Non vale a pena insistir nisto. A proba práctica de que a dependencia do castelán é o problema maior é que nos “diccionarios de dúbidas” a maior parte das aclaracións teñen relación con este problema e non cos que Piñeiro menciona.

22 Ignoramos a qué se refire con *ceceo*; probablemente quere dicir que hai zonas onde se neutralizan [θ/s en /s/ (seasean) e zonas onde [θ/ en /s/ se manteñen sen neutralizar; en realidade non hai zonas que *ceceen* (ou *sexa*, que neutralicen as dúas consoantes en [θ/).

23 Piñeiro estaba máis familiarizado cos problemas léxicos do galego que non cos gramaticais; de feito, nel foi en quen recaeu o maior peso da redacción do *Apéndice* do DEGC. Ver o fragmento da carta a Carballo mencionado na nota 11. Non é de estrañar que despois de ter manipulado toda esta serie de palabras, moitas delas con nutridos ramallos de sinónimos xeográficos, se sentise desencoraxado pola “excesiva” fronte de variantes. En cambio era menos experto e estaba menos atento ós fenómenos de tipo fonético e gramatical (como se ve pola escaseza de exemplos que dá); e estes si que son de frecuencia alta porque unha mesma variante (ch-án/ao) ou un mesmo morfema (part-*iu*/part-*eu*) afecta un número moi considerable de palabras. Aquí si que se podería exemplificar “indefinidamente” e “con centos e centos de palabras” (que non de “fenómenos”, pois son poucos).

24 Hai unha certa esaxeración nas afirmacións deste parágrafo pois aínda que non houbo un centro unificador nin un rexistro escrito que actuase no mesmo sentido a verdade é que as redes sociais, que dentro de Galicia funcionaban de maneira fluída, encargábanse de difundir as innovacións e de nivelar os desvíos. A fin de contas Galicia é territorialmente moi pequena e inzada de camiños. Son moito máis matizadas as palabras que sobre este asunto verte poucos anos despois n’A *linguaxe e as línguas* no cap. do “prexuízo lingüístico”. A pesar do que pode desprenderse das palabras de Piñeiro neste apartado, o que verdadeiramente chama a atención dun dialectólogo é o pouco fragmentado que está o galego (en comparación, sen ir máis lonxe, co asturiano). Porque o certo é que na dinámica das línguas hai as dúas forzas, a da diversificación e a da unificación. Supoñemos que era sabedor disto pero para persuadir mellor os académicos tiña interese en inflar interesadamente o trazo dun galego oral pulverizado en dialectos, con fenómenos, de distribución caprichosa e, en calquera caso, descoñecida daquela.

A NOSA NECESIDADE LINGÜÍSTICA

A gran necesidade cultural que en orde ó idioma se nos presenta é a súa unificación. Sábese ben por todos, pois incluso hai unha profunda concencia popular do problema. Despois de séculos de abandono ó decorrer espontáneo da diversificación oral, agora que comenza a se converter en líncoa de cultura corremos o grave perigo de facer do galego literario o mesmo mosaico dialeital que ó galego falado; corremos o risco de que, en lugar de escribíremos nun galego común, cada un escriba no seu galego, en parte dialeital i en parte arbitrariamente persoal. Agora que emprende con pulo a súa vida de líncoa literaria, a primeira, a máis radical das súas necesidás é librarse do poliformismo [sic] anárquico que a caracteriza en canto *sermo vulgaris*²⁵.

A unificación poderíase acadar por dous camiños: escollendo unha das variantes dialeitás –a que se considere *mellor* de todas– e consagrándoa como galego “oficial” (oficial académicamente, claro), ou, pola contra, tomar toda a diversidade eisistente e, por un proceso de selección normativa, chegar a un galego académico que, por vía cultural, convértase no “galego común”. O primeiro camiño –impoñer o galego de Lugo, ou do Ulla, ou calisquera outro, como galego “oficial”– soio acadaría éxito si se fixer por vía política, ou seña, si se convertise en líncoa administrativa, pois a non ser así provocaría a reaiación localista dos demáis “galegos”²⁶. O segundo camiño, o da unificación normativa baseada na total realidade lingüística de Galicia, será, estou seguro, aceptada sin dificultade, porque eisiste a concencia aguda da súa necesidade.

Ora, calquera dos dous camiños descansa necesariamente no coñecemento previo –e profundo– da nosa realidade lingüística. Tanto pra determinar cal dos dialeitos é o máis merecente de se converter no galego canónico –determinación que soio se podería acadar por vía comparativa– como pra escoller entre as múltiples formas hoxe eisistentes aquelas que deberán integrarse, como máis idóneas, no sistema normativo académico, compre partir do coñecemento sólido e fondo da realidade lingüística de Galicia. Sin esa base, toda tentativa que se faga carecerá de responsabilidade²⁷.

Necesitamos a unificación. A unificación necesita afincarse no coñecemento fondo, íntimo, da nosa realidade lingüística. ¿Estamos en posesión dese coñecemento? ¿Están estudados os complexos problemas lingüísticos que o galego plantexa? ¿Dispoñemos de *datos ouxetivos e seguros* en que basar, coa necesaria responsabilidade os cri-

25 Había 11 anos non era tan radical pois no prólogo da tradución do *Cancioneiro* de Pokorny di: “A fixación literaria da nosa líncoa debe facerse gradualmente, sin forzar con violencias normativas a súa marcha natural cara a maturidade cultural”. E noutros parágrafos despréndese que esta unidade se vai ir logrando por unha selección natural (e non por unha planificación *in vitro*). De feito, quen estude a constitución do galego literario moderno, encontra que hai unha tendencia espontánea á unificación; a Rosalía, a Pondal e a Curros podemos colocalos nas súas rexións de orixe polo seu galego; a Cabanillas ou a Castelao xa non. “Retrosesos” como o de Novoneira son anómalos nos procesos de constitución de canons literarios.

26 O certo é que este modelo de galego localista é unha proposta teórica posible pero nunca ninguén, que saibamos, a defendeu. De feito xa no galego dos primeiros escritores do Rexurdimento hai á beira de formas dialectais da comarca nativa tamén formas doutras comarcas (Leiras, de Mondoñedo, escribía *fono* e *cantano* imitando as formas rosalianas da Maía, que non tiveron éxito posterior pero serven para deixar ver que a “autoridade” dun bo escritor era recoñecida e servía de modelo). Non vale a pena insistir nisto porque desde Pintos para acó estivo claro para os escritores que o modelo literario do galego fa saír por cooperación e non por canonización dunha variedade. O cal non está en contradición con que non se perciba, xa desde antes de haber normativas, que no padrón literario predominen escollas do galego occidental, porque na xeografía literaria galega os escritores pontevedreses e coruñeses son máis numerosos.

terios de unha sistematización normativa? Evidentemente, non. Velahí, xa que logo, a nosa primeira e máis urxente necesidade: facer ise estudo, percurar ises datos, acadar ise conocemento.

O PAPEL DA ACADEMIA

En todo iste problema, a nosa Academia ten un papel de gran trascendencia: o de ser a única autoridade “lexislativa” con que contamos. Por unha especie de anoxia inconsciente ca Academia Española, o país reconócelle á nosa unha autoridade lingüística decisiva. Tal autoridade é unha forza valiosísima que debemos administrar con tino. Non pode malgastarse en tentativas prematuras nin en ensaios carentes da necesaria base ouxetiva. A misión máis alta da Academia Galega é mesmamente ésta crear a unificación do galego, dar as normas que farán do galego o “galego común”.

Xa temos visto que no estado atual dos nosos conecementos lingüísticos a tentativa de Gramática académica do galego é prematura. Fáltalle base ouxetiva, fáltanlle os necesarios datos sistemáticos. Non interesa, en absoluto, que a Academia publique unha Gramática galega máis, un novo ensaio provisional de Gramática galega. A Academia ten que publicar a Gramática *do galego*, que é cousa abondo distinta. As Gramáticas provisionais son necesarias e compre que se publiquen, cantas máis mellor. Pro esa non debe

27 É moi notable (e empalmamos co que queda dito na nota 21) que no relatorio de Piñeiro (e noutros escritos semellantes a este) non se menciona para nada a outra parcela na que o galego tiña un gran polimorfismo: o vocabulario non-patrimonial. A modernización do galego pasaba tamén pola incorporación de vocabulario novo, en xeral internacionalismos, que cada escritor (e ás veces o mesmo escritor) adaptaba con criterios diferentes. El mesmo é exemplo desta anarquía; *verbi gratia*, na adaptación de grupos consonánticos heterosilábicos, aínda que ten certa tendencia (bastante discutible) a vocalizar o primeiro elemento en *-i* (*acióin, aitividade, aituar, reacióin, selecióin, eisisitr, eistencia, eistente, éisito, caráiter, caracteizar, dialeital, direito* [directo], *escecional*), outras veces converte o primeiro elemento en *-u* (*ouxeitvo*), outras veces suprímelo (*redución, estruturación, espresar, espresivo, esterna*), non poucas consérvaos (*técnico, autóctono, sintáctico, léxico, absoluto, deceptión, aceptada*) e algunha vez reduce as dúas consoantes a unha soa e distinta das dúas orixinaarias (*siñificado*); se tomamos o caso de cultismos de *cons.* + *l* os resultados tampouco son uniformes aínda que neste caso a preferencia pola conservación do grupo é predominante (*simple, complexo, multiplicidade, exemplo, pluralidade, plural, plenamente, desplazando, múltiples, plantexa, aplicar; incluso, claro, clave, exclusivista*) fronte a resultados máis populares (*exemplo -á beira de exemplo?-, compre, emprega; cras, perigro; goria*). Nesta breve mostra só cito exs. deste documento, e polo tanto van só referidos a 1962; pero é un texto bastante significativo pola doutrina que contén referida a como debe ser unha lingua académica que, segundo Piñeiro, parece que o maior problema que ten é desprenderse da “coroa labrega de xuncos” para trocala en “manto académico de liño”, como dirá máis tarde no seu discurso de ingreso na RAG. Como se ve, as palabras que lle dan problemas a Piñeiro son os cultismos pois no seu escrito é precisamente nas palabras populares onde menos vacilacións hai; poderíamos citar como vacilación curiosa, e polo tanto como galego literario inestable, o da vogal tónica dos pronomes demostrativos e persoais, onde Piñeiro adopta un sistema híbrido e incoherente por deixar de ser fiel ó seu sistema nativo de Lánacara (que era precisamente do mellor “liño”), se cadra inducido por un certo diferencialismo (sigo citando só exs. deste documento): *esta, estas, esto, neste, ese, esa, esas, eso, desa, aquelas* fronte a *iste, ise, ises, dise, díles*. Para ter unha idea das súas preferencias, nunha expurga en *Siñificado* 1951, trad. *Cancioneiro de Pokorný* 1952, *Lingoaxe* 1967, *Olladas* 1974, *Acordanza* 1991, e tomando só como mostra as vacilacións *el/ll* (cos seus plurais, femininos e neutros), a proporción *el/i* vén sendo de 4/1 (hai que ter en conta que para un de Lánacara a segunda forma é “de libro”). Esta vacilación, impropia dunha lingua literaria, que é desculpada en Piñeiro, que varias veces pon por diante a escusa de non ser gramático, non debeu facer provocar ningunha nota de Pensado, que se limita a dar a súa “aprobación”; tampouco Carballo debeu entrar en pormenores, como vimos na carta citada na nota 1.

28 Por aquelas datas andaba Leandro Carré Alvarellos cunha *Gramática gallega* entre mans, aparecida en 1967. Contra os criterios de Carré (defendidos na súa *Gramática* e nos prólogos dos seus dicionarios) van os argumentos desta carta do 20-XII-66 de Piñeiro á RAG (conservada nos seus arquivos: “[...] Como norma xeral, coído que a Academia debe evitar moi coidadosamente o comprometerse en tentativas destinadas a forzar a rehabilitación masiva de arcaísmos fonéticos ou a preconizar pseudo-arcaísmos que nos levarían a unha língoa académica inútilmente artificial e alonxada da realidade idiomática viva. A rehabilitación de arcaísmos léxicos, sintácticos ou fonéticos deberase facer con moito tino, i os pseudo-arcaísmos débense evitar. Endaxamais os galegos dixeron *absoluzón, condenazón, relazón, conceizón*, etc. ¿Por qué, entón, escribilas?”. Carré disque tiña a pretensión de que a súa gramática fose a da Academia; de feito atribúeselle a el (oculto baixo as iniciais R. A. que se poderían ler “Real Academia”) un opusculiño xa dos anos 20 titulado *Compendio de gramática galega*. En 1961 (na Carta de Piñeiro a Carballo citada na nota 1) xa vimos que Piñeiro respiraba aliviado porque Carré fa desistir, pero debeu manter a súa aspiración ata o final. Piñeiro tiña pouca estima polo Carré gramático; en carta a Basilio Losada (223: 31-X-1967 *Do sentimento á conciencia de Galicia. Correspondencia* 1961-1984, 2009) di que no ano 1967, ademais da reedición da *Gramática* de Saco, “o Carré editou a súa, ben malaíña por certo”. Así é que as palabras de Piñeiro ós académicos levaban engadida a intención de acautelalos contra Carré. Noutra carta (a 315: 22-III-70) ó mesmo destinatario, Basilio Losada, recunha (a propósito dun esbozo de Normas presentado por unha comisión espontánea: Piñeiro, Carballo, Millán e Filgueira): “Como na Xunta de Goberno da Academia hai membros -concretamente Carré- con criterios ortográficos ríxidos e hoxe pouco aceptables...”.

de ser responsabilidade da Academia senón persoal dos seus autores²⁸. Poden e deben publicarse Gramáticas galegas, pro con carácter individual, sin comprometer máis autoridade que a persoal do seu autor, que pode ser moita. A Academia non pode comprometer a súa autoridade máis que na Gramática normativa *do galego*.

O desenrolo total do problema ten estas tres etapas forzosas:

- a) Estudo da realidade lingüística pra acadar o coñecemento ouxetivo dos seus feitos.
- b) Redución da multiplicidade polifórmica [sic] eisistente, despois da asisada ponderación e contrastación dos seus elementos, a un sistema coherente e integrado. Labor moi delicado, que require, tanto como os coñecementos técnico-lingüísticos o coñecemento vivo e íntimo do “xenio” do noso idioma. Non se poderán aplicar criterios apriorísticos demasiado ríxidos, senón, máis ben, sopesar os feitos á lus de varios criterios: da pureza fonética ou etimolóxica, do maior prestixio literario, da meirande afinidade co portugués, da maior eufonía (criterio iste importantísimo, por ser a musicalidade unha das *leis* esenciais do galego)²⁹, etc. etc.
- c) Elaboración, co resultado das dúas operacións precedentes, da Gramática normativa do galego, ou seña, da Gramática académica.

Pra todos será evidente o encadeamento sucesivo das etapas. Nin se pode prescindir de ningunha delas nin se pode alterar o seu orde. Con eso voltamos á afirmación anterior: a Academia non está en condicións, hoxe en día, de publicar a Gramática do galego, ou seña, a súa Gramática, a Gramática da Academia.

Non se caía no erro de coidar que a Academia non pode facer, nefeito, a súa gramática hoxe en día, mais pode facer, en cambio, un epítome ou resume dela. Mentres non eisista a Gramática académica non poderá facerse un resume académico desa Gramática. Os problemas e dificultás son enteiramente os mesmos. Non se pode resumir algo que aínda non eisiste. E si o que se pide é un simple ensaio abreviado de Gramática galega, xa dixemos que ise labor é ben que se faga, pro sin comprometer nin [sic] máis que a autoridade persoal do seu autor, non a da Academia.

29 É un pouco estraño que recomende botar man do criterio da “eufonía” e da “musicalidade”. Que saibamos ningún planificador de linguas lle dá consideración práctica ningunha a este criterio; ou se lla dá é moi marxinal. Sabido é que a deriva das linguas (o cambio lingüístico), en fonética, se debe á perda ou gaño de trazos distintivos no momento da aprendizaxe da lingua; e aí non intervéñen para nada a eufonía senón a economía. Nas outras esferas da gramática sucede o mesmo. Para máis abundamento, en fonética e gramática os cambios empezan sendo “erros”; no proceso de aprendizaxe o neno perde trazos que non percibe ou engade trazos que cre percibir e polas razóns que sexa adquiren pertinencia. No léxico, a ampliación ou restrición de significados tamén obedece a mecanismos ben coñecidos entre os que pode tamén haber erros pero son máis raros; no léxico os cambios poden ser máis creativos pois na mutación de significados intervéñen a metáfora, a metonimia e a sinécdoque (que son figuras ben coñecidas da poética); pero estes cambios danse en tódalas linguas. Tamén hai outros menos “poéticos” pero son tamén universais. Naturalmente no léxico son frecuentes os préstamos de “necesidade” pero tampouco ten nada que ver a estética (aínda que en moitos casos a moda poida ser un factor que induza ó préstamo, especialmente se é de “luxe”, é dicir, de palabras que non enchen oco ningún). Así é que se unha lingua nos parece máis bonita que outra (que isto si realmente é un prexuízo) non é porque os antepasados nosos fosen máis artistas en materia de lingua que ningún outro pobo. Tódalas linguas son obras igualmente maravilosas (incluídas as que erroneamente adoitan chamarse “primitivas” ou de “pobos primitivos”). É bastante persistente en Piñeiro esta idea da “eufonía” porque xa en 1950, doce anos antes, a propósito da poesía de Pimentel (en Monteagudo, edición de RF, *O despertar da conciencia galega. Galeguismo, cultura e identidade (Ensaíos e artigos dispersos. 1959-1990)*, 2009, p. 222) dicía: “Cando no mapa da Romanía occidental se foi individualizando a personalidade espiritual galega, coa creación dunha lingua propia—eco e reflexo da propia alma—esta lingua xa respondía plenamente a esta disposición pola riqueza dos sons vocálicos, pola súa eufonía musical, pola gran riqueza e matización do vocabulario afectivo e pola súa capacidade para obxectivar as expresións grazas a unha típica utilización dos pronomes [a cursiva é miña]. Tan incomparablemente idónea para cultivar o lirismo que foi adoptada por moitos estraños, segundo testemuña o Marqués de Santillana”. Non hai lingua sobre a que non se dixesen algunha vez palabras semellantes e igual de prexuízosas cás de Piñeiro.

O QUE A ACADEMIA PODE FACER

Unha vez sinaladas as etapas da unificación lingüística, compre que consideremos o que a Academia pode e debe facer neste proceso unificador.

A primeira etapa –a do estudo dos feitos lingüísticos que darán a imaxe real do noso idioma vivo– teñen que a realizar os lingüistas. Poderíaa realizar a Academia si contase con lingüistas dispostos a facer tal investigación. Si nonos ten, terán que a facer os lingüistas interesados no problema, señan ou non da Academia, por non ser ésta necesaria para tal labor, inda que debería coidarse de non quedar ó marxe dun estudo tan fundamental como é o do idioma. Logo veremos o que pode facer.

A segunda etapa –a de ponderación, contrastación e selección dos feitos idiomáticos que han de se integrar no sistema normativo do galego académico– ten que se levar a cabo dentro da Academia. Pro tén que ser obra de estreita colaboración entre o saber lingüístico e mailo fondo, entranábel, sutil coñecemento do xenio espresivo do galego³⁰.

A terceira etapa –a de elaboración da Gramática normativa do galego académico– tamén é da responsabilidade da Academia. Mesmamente ahí é onde ten que comprometer toda esa autoridade científica que tan xenerosamente, por reflexo da Española, lle reconece o país, porque esa Gramática debe ser a chave do “galego común”.

Bótase de ver que, das tres etapas, soio a segunda e máis a terceira son de realización intra-académica. A primeira é independente.

Mais ocorre que sin realizar a primeira non se pode camiñar nas outras. De ahí que a Academia teña –ou polo menos deba ter– un interés moi dereito na realización da primeira etapa. Ora, no caso de non ter no seu seo lingüistas en disposición de facer tales investigacións ¿cómo pode a Academia participar na súa realización? Pois pode facer unha cousa moi importante: poñer en marcha a investigación. A Academia pode convocar un concurso sobre os temas fundamentás que han de servir de base ó labor da segunda e terceira etapa. Non é necesario dicir que os premios deberán ter o decoro que

30 Imaxinamos que nesta expresión “fondo, entranábel, sutil coñecemento do xenio espresivo do galego” e na expresión mencionada antes “o coñecemento vivo e íntimo do xenio do noso idioma” vai implícita tamén unha cautela contra os que consideraban factible o encargo dunha Gramática académica a lingüistas alieos á institución. Nunha carta a Pensado datada un ano antes da redacción deste documento que transcribimos (na carta XIII 2-I-62) dille: “Os da Academia Gallega andan agora moi preocupados co problema da Gramática do noso idioma. Nomearon unha Comisión, hai varios meses, integrada por Moralejo, Rabanal e máis Iglesia Alvaríño, encargada de redactar unha Gramática que logo sería sometida a consulta dunha comisión máis ampla, formada por Filgueira, Bouza, Taibo e Carballo Calero. Como morreu Iglesia Alvaríño, e como os outros dous ponentes –Moralejo e Rabanal– estaban en Santiago, desinaronme a min para substituír a Aquilino. Ora, tanto Moralejo como Rabanal, que son dous lingüistas moi ben preparados, consideran que iles teñen un fallo importante: non seren galegos nativos”. No que se refire ó “xenio do galego” e, certamente, á preparación lingüística, creo que Piñeiro tamén ten reticencias sobre algún membro da “comisión ampliada” e doutros membros da Corporación que a final tamén van opinar e votar sobre un texto; xa apuntamos antes o que opinaba de Carré; nunha carta a B. Losada (21-XII-62), contesta sobre un debate que houbera en *La Noche* entre Bodaño e Taibo; escribe BL (15-IX-62): “Lin na *Noite* a resposta de Bodaño ao artigo de V. Taibo encol de *verba* e *palabra*. Non vexo porque [sic] esa teima [supoñemos que de Taibo] ao galego das posibilidades de desenrolo natural a base de neoloxismos, lusismos, etc. ... O intento de arriquer o léxico con verbas novas desperta en certa xente verdadeiros arrepíos. Aínda a *verba achádego* ... paréceme dentro do espírito da lingua”. E contesta Piñeiro: “A polémica Taibo-Bodaño vai seguir: Taibo é un vello moi teimoso, que sin duda coñece ben o galego vivo pro carece de cultura filolóxica, razón pola que deba de evitar as aitudes dogmáticas que tanto lle gustan, e para máis manifestas polémicamente”. Quedamos sen saber qué opinaba (filoloxicamente) de Filgueira, Bouza e Carballo. Nótese que Piñeiro non contradi as afirmacións de Basilio Losada, pouco en consonancia co pensar piñeirán de que os arcaísmos (como o é *achádego*) había que adminístralos con prudencia; pero precisamente esta palabra aparece tres veces nalgúns textos mencionados na nota 27 (*achádegos* 1951, 1957, *achádego* 1970); fronte a ningún caso de *achado* e só unha atestación de *achar*. As ocorrencias de *verba* son 9 (frente a 38 de *palabra*)

lle acai á propia Academia e que a importancia dos traballos require. Non é ningunha empresa descomunal pra Academia o recabar as axudas económicas necesarias. Pedir e xuntar o diñeiro preciso pra promover o estudo do noso idioma entra plenamente na esfera das súas posibilidades. Máis aínda: por ise camiño é por onde a aitividade pode penetrar na realidade viva do país.

Si leva a cabo a súa misión nestas tres etapas, dentro de catro ou cinco anos poderá ser un feito a unificación “gramatical” do galego, e a partir de ahí comenará a ser un feito a súa unificación cultural. Eso abondará pra que a Academia Galega se cubra de gloria pra mentres eistan galegos no mundo. A nosa língoa leva mil anos agardando por ese esforzo unificador. A Academia leva 55 anos sin facelo, tantos como ten de existencia. A oportunidade que agora se lle presenta de prestar ise trascendente servizo á nosa cultura é, quizáis, esceicional. Un deber de lealtade obrígame a confesar que no ánimo dos máis preocupados polos problemas do noso idioma –entre os que me conto– foi madurecendo dende hai tempo a idea de percurar a solución unificadora ó marxe da Academia, ou seña, de substituir a autoridade académica pola autoridade científica. Un equipo de lingüistas galegos que está en formación, dentro de poucos anos poderá acometer e resolver científicamente o problema sin necesidade de contar coa autoridade da Academia. Así se resolveu o problema da unificación do catalán: coa autoridade científ-

31 Tanto nos tempos coma nas estratexias o problema da normativa do catalán é máis complexo. No ano 1913 apareceu, promulgada polo Institut d'Estudis Catalans, a normativa ortográfica. Nestas normas prevaleceron abrumadoramente os criterios de Fabra aínda que na Sección Filoloxía había outros membros, algúns lingüistas de prestixio: P. Fabra, A. M^o Alcover (o canonge mallorquín do *Boletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-1926) e do *Diccionari*), Ll. Segalà (helenista), Fr. Clascar (hebraísta), J. Carner (escr.), A. Guimerà (escr.) e J. Maragall (esc. 1911). Pero as normas, oficialmente, son do Institut, non de Fabra. No ano 1917 apareceu un *Diccionari ortogràfic* redactado baixo a responsabilidade de Fabra, obra tamén do IEC. Un ano máis tarde apareceu unha *Gramàtica catalana* da autoría de Fabra só (non como *Gramàtica* do IEC). E no ano 1932 apareceu o *Diccionari* tamén obra individual de Fabra aínda que, coma no caso da *Gramàtica* canonizado como normativo debido á autoridade do autor e á súa pertenza ó IEC. Se se quixese que o proceso do galego se parecese ó do catalán o prazo de “catro ou cinco anos” habería que revisalo á alza e moito; entre outras cousas porque en 1962 sábase moito menos do galego vivo e histórico do que se sabía do catalán nos Países Catalans en 1911. Hai que ter en conta que moitas das escollas a que se refire Piñeiro son de dicionario (e non de fonética ou gramática) e polo tanto unha toma de decisión non arbitraria supón revisar todo o vocabulario e xustificar cada escolla, ó que cumpriría engadir o tempo que levase despois a redacción do dicionario. Iso é o que xustifica que entre a fundación do IEC e a saída do dicionario catalán pasaran 21 anos. O tempo acabou demostrando que para o caso galego os cálculos de Piñeiro eran moi optimistas.

32 Non me resisto a engadir unha nota de carácter (case) autobiográfico a este escrito. Os aspectos principais dos que trata Ramón Piñeiro no seu informe (o problema do polimorfismo verbal e as sinonimias xeográficas) tocume abordalos a min persoalmente vinte anos máis adiante, no proceso de codificación do galego. Aínda que a autoría das *Normas* é institucional, as diferentes partes tiveron redactores diferentes e o capítulo referido ó verbo é da miña autoría; non lembro se nas discusións de posta en común tiveron que alterar algo; creo que non. Despois das *Normas*, tamén polos anos 80 (a finais) traballei con Manuel González na elaboración do *Vocabulario ortográfico da lingua galega*; compartía con este coautor os criterios xerais e as nosas discrepancias nunca chegaron ó extremo de ter que botar a sortes qué escolla incluíamos (nin sequera ó extremo de aceptar máis dunha opción para quedarmos os dous á par); iso permitiu que eu só fose o redactor dos Criterios que figuran á fronte da obra. Remito ó interesado a estes textos (ó capítulo do Verbo nas *Normas* e ós Criterios do *VOLGa*) para que se vexa en qué medida o traballo da Academia (máis ben do ILG, subscrito pola Academia) se axustaron ás expectativas de Piñeiro en 1962; as *Normas* son de 1982, o *VOLGa* é de 2004, aínda que circulou unha versión provisional desde 1989. Non deixa de ter tamén a súa miga de ironía que fosen membros do equipo que redactou *Gallego 1* os que redactaron as *Normas* en 1982. Nunha carta a B. Losada (27-V-1971) di: “no Seminario de Filoloxía Románica hai prexucios que se refrejan no libro [*Gallego 1*]. Teñen a vision de fonetistas e de dialectólogos, que xa é de seu unha limitación, –ja sobre unha limitación da técnica!– e a maiores uns certos prexucios antiaacadémicos e anti-varias-cousas”. Xa nunha carta anterior (22-III-1971), eterna un encontro de membros do Departamebnto de Filoloxía Románica con escritores, lle refería ó mesmo destinatario: “Tratouse de presentar como un frente de *novos lingüistas* e outro de *vellos académicos* o primeiro baseado na ciencia e o segundo na *literatura* (pronunciando esta palabra co desdén que un positivista pronuncia a palabra *metafísica*).” O retintín desdenoso de “novos gramáticos” é bastante claro. E agora pode preguntarse o lector: ¿quen foi ó rego de quen? Eu persoalmente non teño a impresión de ter mudado de ideal lingüístico; é verdade que entre *Gallego 1* e as *Bases* e as *Normas* houbo algunha mudanza, que polo que a min respecta case sempre obedeceron a transaccións de carácter “político”; as normas, para ampliar o abano de adeptos, tiveron que ir pasando por varias negociacións e compromisos nos que houbo que ir cedendo (do que ás veces resultou unha perda de coherencia); pero nesa negociación as discrepancias non foron entre os puntos de vista dos *novos lingüistas* e os *vellos académicos*, que, á parte de Piñeiro eran bastante pouco expertos en lingua, se descontamos a Carballo, que nisto deixou de ser mesmo “vello académico” cando optou pola fuxida para o portugués. Así é que, non habendo necesidade de ir un ó rego do outro temos que interpretar aquelas reticencias de Piñeiro sobre o primeiro ILG (do que eu era un *xoven*) como un prexuzo escasamente fundado.

fica de Pompeu Fabra³¹. Polo íntimo vencellamento persoal que teño cos nosos lingüistas e pola responsabilidade moral que me cabe como membro da Academia non me semella leal silenciar esta perspetiva. Por eso, quéroa facer constar neste informe³².

RAMÓN PIÑEIRO

Compostela, febreiro do 1962